

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

**BUXORO
DAVLAT
UNIVERSITETI**

«Tasdiqlayman»
Buxoro davlat universiteti
rektori

O.X. Xamidov

«19» *avgust* 2023-yil

Ro'yxatga olindi

№ *BD-60230100-107*

«19» *avgust* 2023-yil

«HOZIRGI O'ZBEK ADABIY TILI»
fanidan
O'QUV DASTURI

Bilim sohasi: 200000 – San'at va gumanitar fanlar

Ta'lim sohasi: 230000 – Tillar

Ta'lim yo'nalishi: 60230100 – Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili)

Buxoro - 2023

Soʻzlarning serqirraligi va tasniflarning xilma-xilligi. Leksemalarni maʼnoviy, morfologik, sintaktik tabiatiga koʻra guruhlash. Umumiy oʻrta taʼlim maktablarida soʻz turkumlari va ularning tasnifi.

5-mavzu: Mustaqil soʻzlar va ularning shakllari. Feʼl.

Feʼl. Uning UGMsi. Feʼllarning oʻtimli va oʻtimsiz turlari. Feʼllarning tasniflovchi kategoriyalari.

6-mavzu: Ot. Sifat. Son.

Ot turkumi va uning UGMsi. Kichraytirish, erkalash, shaxsiy munosabat shakllari. Sifat va uning UGMsi. Asliy va nisbiy sifatlar. Asliy sifatlarning daraja, kuchaytirma va ozaytirma shakllari. Sifatning maʼnoviy guruhlari va yasaliş qoliplari. Son, uning UGMsi, lugʻaviy shakllari. Numerativ (oʻlchov) soʻzlar. Otlarni numerativ soʻz sifatida voqelantiruvchi qoliplar (sanoq son + hajm, makon, zamon, miqdor v.q. otlar + sanalish) (bir qop bugʻdoy).

7-mavzu: Ravish, taqlid soʻzlar, olmosh.

Ravish va uning maʼnoviy va grammatik (oʻzgarmaslik) belgisi. Ravishlarning maʼnoviy turlari va ularning soʻz yasash qoʻliplari. Taqlidlarning mustaqil soʻzlar tizimidagi oʻziga xos maʼno, tarkib, qurilish va vazifa xususiyatlari. Olmosh – boʻsh ishora maʼnoli soʻz.

8-mavzu: Soʻzlarning sintaktik (aloqa-munosabat) shakllari.

Soʻzlarning sintaktik (aloqa-munosabat) shakllari. Sintaktik shakllarning tarkibi va ichki boʻlinishi:

- a) soʻzlarni bogʻlashga xizmat qiluvchi kategoriyalar (kelishik, egalik);
- b) soʻzlarga alohida sintaktik vazifa belgilovchi kategoriya (kesimlik kategoriyasi).

3. Egalik kategoriyasi va uning UGMsi. Egalik kategoriyasi shakllarining murakkabligi. Ushbu shakl-ning nokategorial maʼnolari. Kelishik kategoriyasi. Kelishik kategoriyasi va uning UGMsi. Kesimlik kategoriyasi va uning murakkab kategoriyalar tizi-midagi oʻrni. Kesimlik kategoriyasi UGMsi – gap markazi-kesimni shakl-lantirish ekanligi. Predikatsiya va kesimlik.

9-mavzu: Yordamchi soʻzlar.

Yordamchi soʻzlar va ularning leksik hamda grammatik tizimdagi oʻrni. Yordamchi soʻzlarning "oraliq uchinchi" tabiatiga ega ekanligi. Shakliy xususiyatlariga koʻra guruhlanishi. Koʻmakchi. Bogʻlovchi. Yuklama. Ularning maʼno va vazifasi.

10-mavzu: Soʻz-gap.

hamda nutqiy qo'llanishi masalalari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish uning asosiy vazifalarini tashkil etadi.

II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari) (fonetika)

2.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

1-mavzu: Kirish. "Hozirgi o'zbek adabiy tili" fanining maqsad va vazifalari.

Fanning maqsad va vazifalari. Hozirgi o'zbek tiliga boshqa tillarning ta'siri. Hozirgi o'zbek tili tushunchasi. Uning lisoniy imkoniyat ekanligi va voqelanish shakllari: adabiy va noadabiy, og'zaki va yozma shakllari, uslubi ko'rinishlari.

2-mavzu: Til, lison va nutq munosabati. Lisoniy paradigma.

Lisonning UMIS, nutqning AHVO tabiatiga egaligi. Lisoniy paradigm .Lisoniy paradigmanning nutqiy voqelanishi. Nutqiy birliklar. Me'yor –lison va nutqni bog'lovchi vosita.

3-mavzu: Lisoniy munosabat va uning turlari.

Hozirgi o'zbek tilida lisoniy munosabat turlari: paradigmatic, sintagmatic, ierarxik munosabat. Paradigmatic munosabat va uning xususiyatlari. Sintagmatic munosabat va uning xususiyatlari. Ierarxik munosabat va uning xususiyatlari. O'zbek tili tizimida ziddiyat turlari: noto'liq (privativ), teng qiymatli (ekvipolent), darajali (gradual) ziddiyat. Noto'liq (privativ) ziddiyat va uning xususiyatlari. Teng qiymatli (ekvipolent) ziddiyat va uning xususiyatlari. Darajali (gradual) ziddiyat va uning xususiyatlari.

4-5mavzu: Hozirgi o'zbek adabiy tilining fonetik sathi fonologiyasi.

O'zbek tili fonetikasi va fonologiyasi tushunchalari. Empirik soha sifatidagi fonetika nazariy soha sifatidagi fonologiyaning asosi ekanligi. O'zbek tili fonologiyasi va uning asosiy birligi. Fonema va tovush munosabati.

6-mavzu: Hozirgi o'zbek adabiy tilining leksik sathi va leksikologiyasi.

Leksikologiya haqida tushuncha. Leksema va so'z munosabati. Bir sememali va ko'p sememali leksemalar. Yasama so'zning leksemalashuvi.

7-mavzu: Semema va uning tarkibiy qismlari.

Semema va nomema. Semema va tushuncha. Sema turlari.

8-mavzu: O'zbek tilida leksik-semantik munosabatlar.

Fan/modul kodi 300.3HO'AT15M	O'quv yili 2023-2024	Semestr 2-3-4-5	ECTS - Kreditlar 16	
Fan/modul turi majburiy	Ta'lim tili o'zbek		Haftadagi dars soatlari 4	
	Fanning nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Jami yuklama (soat)
1.	Hozirgi o'zbek adabiy tili	Jami: 240 80 soat ma'ruza, 80 soat amaliy, 80 soat seminar	240	480

2.

I. Fanning mazmuni

Fanni o'rganish zaruriyati. "Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetini tashkil etish to'g'risida"gi farmon hamda "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni mazmun-mohiyatidan kelib chiqqan holda dastur hozirgi o'zbek tilidagi lisoniy va nutqiy sathlarni izchil farqlab, lisoniy sistema sathlari va birliklar, bu birliklarning o'zaro munosabatlarini til imkoniyatlari sifatida tavsiflaydi, bu imkoniyatlarning nutqiy voqelanishini lisoniy va nolisoniy omillar yaxitligida talqin qilish masalalari ta'limini sistemalashtiradi. Oliy ta'lim DTS asosida o'zbek tilining lisoniy sathlari bo'yicha beriladigan ma'lumotlarni tilshunoslikning tegishli bo'limlariga mos ravishda tartiblashtiradi. Talabalarni hozirgi o'zbek tilida lison, nutq hamda ular birliklarini farqlash asoslarini sharhlay olish, lisoniy va nutqiy birliklarini ajratish mezonlarini tushuntira olish; birliklar orasidagi lisoniy munosabatlarni tavsiflay olish, lisoniy imkoniyatlarini nutqiy vaziyat va sharoitga bog'liq ravishda samarali ishga solishda zarur bo'lgan bilimlar bilan qurollantiradi.

Fanning maqsadi – "Hozirgi o'zbek tili" kursi ta'limining maqsadi DTS asosida bo'lajak filologlarga hozirgi o'zbek tilining lisoniy imkoniyatlari hamda nutqiy qo'llanishi masalalari bo'yicha sistemali ilmiy-nazariy ma'lumot berishdan iborat.

Fanning vazifalari – fanni o'qitishda O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 2016-yil 13-maydagi PF-4797 sonli farmonida ta'kidlanganidek, "o'zbek tili, uning o'ziga xos xususiyatlari ilmiy-nazariy, falsafiy-estetik asoslarini, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini chuqur o'zlashtirgan, davr talablariga javob beradigan yuksak malakali ilmiy va pedagog kadrlar tayyorlash, shuningdek, ta'lim oluvchilarda hozirgi o'zbek tilining lisoniy imkoniyatlari

va uning leksik tizimdagi o'rni. Partonimiya tushunchasi.

7-mavzu: O'zbek tili leksikasining tarixiy taraqqiyoti
Leksikaning tarixiy taraqqiyoti. Eskirgan so'zlar. Tarixiy so'zlar. O'z qatlam. O'zlashgan qatlam.

8-mavzu: O'zbek tilida onomastik leksika
Onomastika haqida ma'lumot. Onomastik birliklarning til tizimidagi o'rni. Onomastikaning o'rganish obyekti. Onomastikaning o'rganilish tarixi. Onomastik birliklarni o'rganish ahamiyati. Udumlar va ismlar tarixi.

9-mavzu: O'zbek tili frazeologiyasi
Frazeologiya. Frazeologizmning semantik strukturasi. Frazeologizmlarda semantik munosabat.

10-mavzu: O'zbek tili morfemikasi
Morfemika. Morfemalarning funksional-semantik tasnifi. Morfemaning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turi.

II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari) (morfologiya)

2.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

1-mavzu: Kirish. O'zbek tilshunosligida an'anaviy (formal) va yangi (formal-funksional) yo'nalishlar.

O'zbek tilshunosligida an'anaviy va yangi yo'nalishlarning o'zaro munosabati. Yo'nalishlar davomiyligi. Yangicha "zotiy yondashuv" tushunchasi haqida. Formal-funksional tilshunoslikning tahlil usullari haqida qis-qacha ma'lumot.

2-mavzu: Grammatik shakl va grammatik ma'no.
Umumiy grammatik ma'no (UGM). Xususiy grammatik ma'no (XGM). Oraliq grammatik ma'no (OGM). UGM, XGM, OGM tushunchalarining sharhi, ularning mo-hiyati. Umumiy ma'noni ochish yo'llari.

3-mavzu: Grammatik ma'no ifodalash usullari.
Agglyutinativ tillarda grammatik ma'no ifodalovchi vositalar. Ular qo'llanishining darajasi.

4-mavzu: So'z turkumlari tasnifi.

Leksik-semantik munosabat turlari. Sinonim leksemalar. Antonim leksemalar. Omonim, gipo-geperonim leksemalar.

9-mavzu: Leksikaning sistem tabiati. Leksemalararo lisoniy ziddiyatlar.

Lisoniy tasnif va uning turlari haqida tushuncha. Leksikaning sistem tabiati. Lisoniy ziddiyat va uning turlari.

10-mavzu: O'zbek tili leksikasi tasnifi.

O'zbek tili leksikasi tasnifi turlari. Leksemalarning qo'llanishiga ko'ra tasnifi. Ifodaviylik jihatdan o'zbek tili leksikasi.

II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari) (leksikologiya)

2.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

1-mavzu: Leksik sath, uning xususiyatlari, birliklari

Leksikologiya haqida tushuncha. Leksikaning xususiyatlari. Leksik sathning birliklari.

2-mavzu: Sema, semema, leksema va ular bilan bog'liq tushunchalar

Sema va uning turlari. Semema haqida tushuncha. Leksema haqida tushuncha.

3-mavzu: Leksemada ma'no va hosila ma'no

Hosila ma'no haqida tushuncha. Metafora va sinekdoxa. Metonimiya va vazifadoshlik.

4-mavzu: O'zbek tilida leksik-semantik sistemalar va ular bilan bog'liq tushunchalar

Leksik-semantik maydon. Lingvistikada maydon nazariyasi. Maydon tushunchasining talqini.

5-mavzu: O'zbek tilida paradigmatic munosabatlar. Sinonimiya va antonimiya

Leksikaning ondagi paradigmatic va sintagmatic munosabati. Leksik sinonimiya, leksik antonimiya. Kontekstual antonimiya, antonomik juftlik

6-mavzu: Omonimiya, giponimiya, graduonimiya va partonimiya

Omonimiya va uning turlari. Giponimiya haqida tushuncha. Graduonimiya

So'z-gaplar. Ularning ma'no turlari va vazifasi. So'z-gaplar va modal, undov so'zlar orasidagi munosabat.

II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari) (sintaksis)

2.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

1-mavzu: Sintaksisning tadqiq manbayi va bo'limlari. Nutq sintaksisi va lisoniy sintaksis

Sintaksisning tadqiq manbayi. Asosiy sintaktik birliklar. Formal va sistemaviy (struktur) sintaksis. So'z birikmasi (SB) sintaksisi va gap sintaksisi. Lisoniy sintaktik qolip (LSQ). LSQ sintaksisning o'rganish obyekti sifatida.

2-mavzu: Voqelangan muayyan SBlari va gaplar nutqiy sintaktik birliklar sifatida

Lisoniy sintaktik birliklar. LSQning turlari, tuzilishi va tarkibi. Sintaktik aloqa. Sintaktik aloqani yuzaga chiqaruvchi vositalar. Lisoniy imkoniyat va nutqiy voqelik. Ma'noviy, shakliy (morfologik) va joylashuvga xos (sintaktik) birikuvchanlik. Birikuvchanlik ko'rinishlari orasidagi aloqadorlik.

3-mavzu: So'z birikmasi nominativ birlik sifatida

SBning nominativ tabiati. SB va so'z. SB va ibora. SBning tarkibi. Hokim va tobe bo'laklar. SB turlari va doimiy ikki a'zolikligi. SBlari zanjiri va kengaygan birikmalar.

4-mavzu: SBlarida so'zlarning bog'lanishi va ikki yoqlama munosabati

SBlarida so'zlarning birikish omillari. SBlarida ikki yoqlama bog'lanish. Birikish usullari va SBLSQlari.

5-mavzu: Gap kommunikativ birlik sifatida

Nutqiy gapning belgilari. Gapning shakllanishida leksik va morfologik omillar. Gapning lisoniy qurilishi va minimal qolipi.

6-mavzu: Gap bo'laklari va gapning kengayishi

Kesim-gap markazi. Gap bo'laklari va turlari. So'z kengaytiruvchi (SK) va gap kengaytiruvchi (GK) lariga munosabati. Gap LSQning kengayishi. Sodda gapning maksimal qolipi haqida ma'lumot.

7-mavzu: Qo'shma gapning lisoniy sintaktik qurilishi va turlari

Qo'shma gap (QG) ni belgilovchi lisoniy va nutqiy mezonlar. QGning umumiy lisoniy sintaktik qurilish qolipi – $[WP_m \cup WP_m] = QGLSQ_i$ to'g'risida. QGning serqirraligi va tasnifi masalasi. QG va uning turlari.

8-mavzu: Murakkab qo'shma gaplar va ularning nutqiy ko'rinishlari

QG tarkibiy qismlarining miqdori va nutqiy voqelanishi. Murakkab QGlarning lisoniy sintaktik qurilishi. Murakkab QGlarning asosiy ko'rinishlari.

Soʻzlarning serqirraligi va tasniflarning xilma-xilligi. Leksemalarni maʼnoviy, morfologik, sintaktik tabiatiga koʻra guruhlash. Umumiy oʻrta taʼlim maktablarida soʻz turkumlari va ularning tasnifi.

5-mavzu: Mustaqil soʻzlar va ularning shakllari. Feʼl.

Feʼl. Uning UGMsi. Feʼllarning oʻtimli va oʻtimsiz turlari. Feʼllarning tasniflovchi kategoriyalari.

6-mavzu: Ot. Sifat. Son.

Ot turkumi va uning UGMsi. Kichraytirish, erkalash, shaxsiy munosabat shakllari. Sifat va uning UGMsi. Asliy va nisbiy sifatlari. Asliy sifatlarning daraja, kuchaytirma va ozaytirma shakllari. Sifatning maʼnoviy guruhlari va yasaliş qoliplari. Son, uning UGMsi, lugʻaviy shakllari. Numerativ (oʻlchov) soʻzlar. Otlarni numerativ soʻz sifatida voqelantiruvchi qoliplar (sanoq son + hajm, makon, zamon, miqdor v.q. otlar + sanaliş) (bir qop bugʻdoy).

7-mavzu: Ravish, taqlid soʻzlar, olmosh.

Ravish va uning maʼnoviy va grammatik (oʻzgarmaslik) belgisi. Ravishlarning maʼnoviy turlari va ularning soʻz yasash qoʻliplari. Taqlidlarning mustaqil soʻzlar tizimidagi oʻziga xos maʼno, tarkib, quriliş va vazifa xususiyatlari. Olmosh – boʻsh ishora maʼnoli soʻz.

8-mavzu: Soʻzlarning sintaktik (aloqa-munosabat) shakllari.

Soʻzlarning sintaktik (aloqa-munosabat) shakllari. Sintaktik shakllarning tarkibi va ichki boʻlinishi:

- a) soʻzlarni bogʻlashga xizmat qiluvchi kategoriyalar (kelishik, egalik);
- b) soʻzlarga alohida sintaktik vazifa belgilovchi kategoriya (kesimlik kategoriyasi).

3. Egalik kategoriyasi va uning UGMsi. Egalik kategoriyasi shakllarining murakkabligi. Ushbu shakl-ning nokategorial maʼnolari. Kelishik kategoriyasi. Kelishik kategoriyasi va uning UGMsi. Kesimlik kategoriyasi va uning murakkab kategoriyalar tizi-midagi oʻrni. Kesimlik kategoriyasi UGMsi – gap markazi-kesimni shakl-lantirish ekanligi. Predikatsiya va kesimlik.

9-mavzu: Yordamchi soʻzlar.

Yordamchi soʻzlar va ularning leksik hamda grammatik tizimdagi oʻrni. Yordamchi soʻzlarning "oraliq uchinchi" tabiatiga ega ekanligi. Shakliy xususiyatlariga koʻra guruhlanishi. Koʻmakchi. Bogʻlovchi. Yuklama. Ularning maʼno va vazifasi.

10-mavzu: Soʻz-gap.

- 2- mavzu: Semasologiya va uning o'rganish obyekti
- 3- mavzu: Leksik ma'noning o'zgarish
- 4- mavzu: O'zbek tilida leksik-semantik sistemalar va ular bilan bog'liq tushunchalar
- 5- mavzu: Lisoniy munosabat va uning turlari
- 6- mavzu: So'zlarning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlari.
- 7- mavzu: O'zbek tili leksikasining tarixiy taraqqiyoti
- 8- mavzu: O'zbek tilida onomastik leksika
- 9- mavzu: O'zbek tili frazeologiyas
- 10- mavzu: O'zbek tili morfemikasi

IV. Seminar mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar (morfologiya)

4.1. Seminar mashg'ulotlari uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

- 1- mavzu: Grammatika va milliylik, milliy mafkura.
- 2- mavzu: O'zbek tili qo'shimchalar tizimi.
- 3- mavzu: Leksema va uning serqirralik tabiati. So'zlarni turkumlarga ajratish tamoyillari.
- 4- mavzu: Fe'l lug'aviy ma'no guruhlar.
- 5- mavzu: Harakat tarzi shakllari paradigmasi. Ularning hosil bo'lish usullari.
- 6- mavzu: So'z turkumlari tizimida ismlar.
- 7- mavzu: So'z yasash (derivatsiya) va uning grammatikaga munosabati.
- 8- mavzu: Kesimlik kategoriyasi.
- 9- mavzu: Yordamchi so'zlarning grammatik tabiati.
- 10- mavzu: So'z-gap.

IV. Seminar mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar (sintaksis)

4.1. Seminar mashg'ulotlari uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

- 1- mavzu: Birikuvchanlik va sintaktik aloqa
- 2- mavzu: So'z birikmasi turlari va tasnifi
- 3- mavzu: So'z birikmalarining lisoniy sintaktik qurilishi
- 4- mavzu: Kesim – gap markazi va uning uyushtiruvchisi
- 5- mavzu: Gap bo'laklari. So'z kengaytiruvchilari va gap kengaytiruvchilari
- 6- mavzu: Sodda gapning murakkablashuvi
- 7- mavzu: O'zbek tilida qo'shma gaplarning o'rganilishi
- 8- mavzu: Qo'shma gapning serqirraligi va tasnifi
- 9- mavzu: Murakkab qo'shma gaplarning lisoniy qurilishi

ta'limi" jurnallarida e'lon qilingan maqolalar ustida ishlash va tahlil qilish.

12. O'rganilayotgan mavzu bo'yicha dars ishlanmalari, ijodiy tafakkurni o'stirishga qaratilgan qiziqarli o'quv topshiriqlari, nostandart test namunalarini tayyorlash.

5.2. Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

1. "O'zbek tili va adabiyoti" jurnalida e'lon qilingan fonetika, leksikologiya, morfologiya, sintaksisga oid dolzarb mavzular borasidagi mulohazalarni o'rganish va munosabat bildirish (5 tadan ilmiy maqola)
2. O'zbek tilining taraqqiyot bosqichlari.
3. O'zbek tilshunosligida yangi lingvistik paradigmalari.
4. Hozirgi o'zbek adabiy tilida lison, nutq, meyor munosabati.
5. Fonema va tovushning dialektik munosabati.
6. O'zbek tilining yozuv tizimlari taraqqiyoti.
7. Leksikologiya haqida tushuncha bering.
8. Leksikologiyani turlari haqida ma'lumot bering
9. Leksik sath, uning xususiyatlari va birligi haqida ma'lumot bering.
10. Leksema va so'z, ularning xususiyatlarini tushuntiring.
11. Leksemaning ikki plani haqida ma'lumot bering.
12. Leksemaning shakl tomoni qanday atamalar bilan nomlanadi?
13. Leksemaning mazmun tomoni ushuni qanday atamalar qo'llanadi?
14. Leksik ma'no va semema atamasining munosabati haqida tushuntiring.
15. Leksemaning semantik strukturasi deyilganda nima nazarda tutiladi?
16. Sememaning strukturasi nimalardan iborat?
17. Leksemaning ongda paradigmatic va sintakmatik asosda yashashini izohlang
18. Semema va nutqiy ma'no nima?
19. Uzual va okkazional ma'no.
20. Sema va uning xususiyatlari haqida gapiring.
21. Semaning turlari haqida gapiring.
22. Sememaning tarkibi qanday tuzilgan?
23. Semema semalarining asosiy tiplari M.Mirtojiyev talqinida qanday berilgan?
24. Sema turlarining Sh.Rahmatullayev asarlarida qanday yoritilgan?
25. Boshqa adabiyotlarda semalar tasnifining yoritilishi haqida gapiring.
26. Sema haqida ma'lumot bering.
27. Semalarning ma'no xususiyatiga ko'ra qanday turlari mavjud?
28. Denotativ sema deb nimaga aytiladi?
29. Konnotativ sema deb nimaga aytiladi?
30. Vazifa semasining ajratilishiga sizning munosabatingiz qanday?
31. Integral sema haqida ma'lumot bering va misollar keltiring.
32. Differensial sema haqida ma'lumot bering va misollar keltiring.

10- mavzu: Uyushgan gapning lisoniy sintaktik tizimdagi o'ri

11- mavzu: O'zga gap – gapning alohida ko'inishi

12- mavzu: Tinish belgilari: turlari, vazifalari

13- mavzu: Tinish belgilarining qo'llanilishidagi muammolar

Amaliy va seminar mashg'ulotlari bir akademik guruh uchun multimedia qurilmalari bilan jihozlangan auditoriyada bir professor-o'qituvchi tomonidan o'tiladi. Mashg'ulotlar faol va interfaol usullar yordamida o'tilishi, mavzular va o'rganiladigan masalalarga muvofiq pedagogik va axborot texnologiyalari qo'llanilishi nazarda tutiladi.

V. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Mustaqil ta'limning bosh maqsadi talabalarning o'quv fani asosida olgan nazariy bilim va ko'nikmalarini takomillashtirish, ijodiy tafakkurni o'stirish, o'z ustida ishlash va mustaqil tahlil qilish malakasini rivojlantirish, ilmiy tadqiqot olib borishga tayyorlashdan iborat. Shu maqsadga muvofiq, fan va mustaqil ta'lim mavzulariga doir adabiyotlar ustida ishlash va ularni puxta o'zlashtirish, tushunchalar konspekti, referat, ma'ruza, esse, tezis va maqola tayyorlash, amaliy va seminar mashg'ulotlari uchun nazariy ma'lumotlarni to'plash va chuqur o'rganish, til birliklari va hodisalari mohiyatini modellash, ularni chizma va jadvallarda aks ettirish, mavzular bo'yicha o'rganish obyektiga mos grafik organayzerlarni qo'llash va taqdimotlar tayyorlash talab qilinadi.

5.1. Mustaqil ta'lim mavzulari ustida ishlash bo'yicha tavsiyalar

Talabalar fan bo'yicha o'quv, o'quv-usuliy, ilmiy adabiyotlarni chuqur o'zlashtirib, internet saytlaridagi manbalar va media ta'lim resurslaridan o'rinni foydalangan holda, mustaqil ta'lim topshiriqlari, shuningdek, amaliy va seminar mashg'ulotlari mavzulariga doir vazifalarni bajarishlari lozim.

Mustaqil ishni tayyorlashda mazkur fanning xususiyatlarini hisobga olib, quyidagi vazifalarni bajarish va mustaqil ta'lim shakllaridan foydalanish tavsiya qilinadi:

1. Darslik va o'quv qo'llanmalari bo'yicha fan mavzularini o'rganish.
2. Tarqatma materiallar bo'yicha ma'ruzalar qismini o'zlashtirish.
3. Internet saytlaridan ma'lumotlarni tanlash va o'zlashtirish.
4. Fanga doir adabiyotlar bo'yicha tushunchalar konspektini yozish.
5. Mustaqil ta'lim mavzulari bo'yicha referat tayyorlash.
6. Amaliy va seminar mashg'ulotlari uchun taqdimot tayyorlash.
7. O'rganilayotgan masalalar bo'yicha tezis, maqola yoki ma'ruza tayyorlash.
8. Mavzularni o'rganishda grafikli organayzerlardan foydalanish.
9. Til birliklari (hodisalari)ning qo'llanilishiga doir dalillar to'plash va tahlil qilish.
10. Mavzu doirasidagi masalalarning xorijiy va milliy tilshunoslikdagi tadqiqiga oid ilmiy asarlar (dissertatsiya, avtoreferat, monografiya, risola, maqola) bilan tanishish va qiyosiy tahlilini tezislarda shakllan bayon etish.
11. "O'zbek tili va adabiyoti", "Filologiya masalalari", "Til va adabiyot

- 6- mavzu: Leksikaning tarixiy taraqqiyoti bo'yicha mashqlar tahlili
- 7- mavzu: Enantiosemiya bo'yicha mashqlar tahlili
- 8- mavzu: Onomastik birliklarning til tizimidagi o'rni
- 9- mavzu: Frazologik birliklar yuzasidan mashqlar tahlili
- 10- mavzu: Morfemalarning funksional-semantik tasnifi yuzasidan mashqlar tahlili.

III. Amaliy mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar (morfologiya)

3.1. Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1- mavzu: Grammatik ma'no ifodalovchi vositalarni matndan aniqlash. Ular bo'yicha xulosalar chiqarish. Ularning qo'llanish darajasini kuzatish. O'zga tillar bilan chog'ishtirish.

2- mavzu: Fe'l so'z turkumi bo'yicha mashq. Matndan o'timli va o'timsiz fe'llarni aniqlash. Fe'l nisbatlarining o'timli va o'timsiz fe'llarga munosabati.

3- mavzu: Fe'l lug'aviy ma'no guruhlarini aniqlash. Har bir LMGning markaziy leksemalarini aniqlash. Muloqotda fe'l funksional shakllarining qo'llanishini kuzatish.

4- mavzu: Ot lug'aviy shakllari bo'yicha mashq. Son paradigmasi. Kichraytirish, erkalash, shaxsiy munosabat lug'aviy shakllarining nutqiy voqelanishini kuzatish.

5- mavzu: Sifat so'z turkumi. Asliy va nisbiy sifatlarni guruhlash. Asliy sifatlarning daraja shakllari bo'yicha mashq.

6- mavzu: Son. Uning ma'no guruhlari bo'yicha mashq. Matndan o'lchov so'zlarni aniqlab, qolipini sharhlash. Sonning sintaktik vazifalari.

7- mavzu: Ravishlarning morfologik o'zgarishlik belgisini aniqlash. Boshqa turkumlardan farqli tomonlarini kuzatish. Ma'noviy turlari, yasalishi, sintaktik vazifalari ustida ish.

8- mavzu: Taqlidlar. Olmosh. Ularning guruhlari, yasalish usullari bo'yicha mashq.

9- mavzu: Sintaktik shakllar bo'yicha mashq. Egalik, kelishik va kesimlik shakllari paradigmasi bo'yicha amaliy ish.

10- mavzu: Yordamchi so'zlar ustida amaliy ish. So'z-gaplarning muloqotda qo'llanishini kuzatish, matndan aniqlash.

III. Amaliy mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar (sintaksis)

3.1. Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1- mavzu: So'z birikmasi LSQlarining nutqiy voqelanishi

33. Arxisema deb nimaga aytiladi?
34. Tilning struktur birliklari.
35. Tilning morfologiya sathiga doir krossvordlar tuzish.
36. Kursni qamrab oluvchi test variantlari tuzish.
37. Grafikli organayzerlar tayyorlash.
38. Umumiy grammatik ma`noni ochish yo'llari.
39. Sifat va ravishning o'xshash va farqli xususiyatlari yoritilgan videorolik-taqdimot tayyorlash.
40. Morfologiya bilan bevosita bog'liq bo'lgan nostandart topshiriqlar majmuyini ishlab chiqish (10 ta)
41. Qonun va tilning ijtimoiy mavqeyi to'g'risida referat tayyorlash.
42. Leksema va uning serqirralik tabiati. So'zlarni turkumlarga ajratish tamoyillarini yorituvchi rasmlı buklet tayyorlash.
43. O'zbek morfologiyasi rivojiga hissa qo'shgan olimlar hamda ular olib borgan tadqiqotlarning qisqacha tavsifi yoritilgan(xronologik tarzda) rasmlı albom tayyorlash.
44. Grammatik kategoriya masalasi.
45. Grammatik ma`no ifodalovchi vositalarni tillararo chog'ishtiruvchi buklet.
46. Turkiy va Ovrupo tillarida so'z yasash qoliplari.
47. Grammatika gap qurilishini o'rganuvchi soha sifatida. Morfologiya va sintaksis.
48. So'z birikmasi lisoniy qurilishi: birikish omillari va usullari, SBLSQLari.
49. So'z birikmasining nutqiy voqelanishi (turli sohalarga oid matnlar asosida).
50. Sodda gapning lisoniy sintaktik qurilishi.
51. Sodda gapni murakkablashtiruvchi vositalar tahlili.
52. Sodda gaplarning nutqiy qo'llanilishi va pragmatik xususiyatlari (muloqot shakllari asosida).
53. Qo'shma gapning formal va substansial tahlili.
54. Qo'shma gaplarning badiiy matnda qo'llanilishi.
55. Murakkab qo'shma gaplar va ularning nutqiy ko'rinishlari (publitsistik, badiiy, ilmiy-ommabop asarlar asosida).
56. Uyushgan gaplarning nutqiy voqelanishi (badiiy asar misolida).
57. Ko'chirma va o'zlashtirma gaplarning tibbiy muloqotda voqelanishi.
58. Murakkab sintaktik butunliklar va matn sintaksisi.
59. Punktuatziya va sintaksis orasidagi munosabat.

Mavzular fan bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar, shuningdek, talabalar qo'shimcha tarzda topgan o'quv-ilmiy manbalarni puxta o'rganib, mustaqil ishlarini "Mustaqil ta'lim mavzulari ustida ishlash bo'yicha tavsiyalar"da

- 2- mavzu: Semasologiya va uning o'rganish obyekti
- 3- mavzu: Leksik ma'noning o'zgarish
- 4- mavzu: O'zbek tilida leksik-semantik sistemalar va ular bilan bog'liq tushunchalar

- 5- mavzu: Lisoniy munosabat va uning turlari
- 6- mavzu: So'zlarning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlari.
- 7- mavzu: O'zbek tili leksikasining tarixiy taraqqiyoti
- 8- mavzu: O'zbek tilida onomastik leksika
- 9- mavzu: O'zbek tili frazeologiyas
- 10- mavzu: O'zbek tili morfemikasi

IV. Seminar mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar (morfologiya)

4.1. Seminar mashg'ulotlari uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

- 1- mavzu: Grammatika va milliylik, milliy mafkura.
- 2- mavzu: O'zbek tili qo'shimchalar tizimi.
- 3- mavzu: Leksema va uning serqirralik tabiati. So'zlarni turkumlarga ajratish tamoyillari.
- 4- mavzu: Fe'l lug'aviy ma'no guruhlar.
- 5- mavzu: Harakat tarzi shakllari paradigmasi. Ularning hosil bo'lish usullari.
- 6- mavzu: So'z turkumlari tizimida ismlar.
- 7- mavzu: So'z yasash (derivatsiya) va uning grammatikaga munosabati.
- 8- mavzu: Kesimlik kategoriyasi.
- 9- mavzu: Yordamchi so'zlarning grammatik tabiati.
- 10- mavzu: So'z-gap.

IV. Seminar mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar (sintaksis)

4.1. Seminar mashg'ulotlari uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

- 1- mavzu: Birikuvchanlik va sintaktik aloqa
- 2- mavzu: So'z birikmasi turlari va tasnifi
- 3- mavzu: So'z birikmalarining lisoniy sintaktik qurilishi
- 4- mavzu: Kesim – gap markazi va uning uyushtiruvchisi
- 5- mavzu: Gap bo'laklari. So'z kengaytiruvchilari va gap kengaytiruvchilari
- 6- mavzu: Sodda gapning murakkablashuvi
- 7- mavzu: O'zbek tilida qo'shma gaplarning o'rganilishi
- 8- mavzu: Qo'shma gapning serqirraligi va tasnifi
- 9- mavzu: Murakkab qo'shma gaplarning lisoniy qurilishi

1. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Raupova L., Qurbonova M., Abuzalova M., Yuldasheva D. Hozirgi o'zbek tili. Darslik. – Buxoro: Durdona, 2021.–555 b.
2. Zamonaviy o'zbek tili. Sintaksis. II jild.Darslik. –T., 2013.
- 3.Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G. va b. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Darslik. –Toshkent: Fan va texno-logiyalar, 2010.
4. Rahimov S., Umurqulov B. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Darslik. Toshkent: O'qituvchi, 2003.

Qo'shimcha adabiyotlar:

5. Жамолхонов Х. Ўзбек тилининг назарий фонетикаси. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Фан, 2009.
6. Замонавий ўзбек тили. Морфология. Дарслик.– Тошкент: Мумтоз сўз, 2008.
7. Замонавий ўзбек тили. Синтаксис. Дарслик. – Тошкент: Мумтоз сўз, 2013.
8. Миртожиев М. Ўзбек тили фонетикаси. – Тошкент: Фан, 2013.
9. Назаров К., Эгамбердиев Б. Ўзбек тили ишора-имло қоидалари. (Пунктуация). Олий ўқув юртлари филология факультетлари талабалари учун қўлланма. – Тошкент: Ўқитувчи, 1996.
10. Неъматов Х, Бозоров О. Тил ва нутқ. – Тошкент: Ўқитувчи, 1989.
11. Неъматов Х, Расулов Р. Ўзбек тили систем лексикологияси асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1995.
12. Sayfullayeva R., Abuzalova M., Mamadaliyeva N., Yuldasheva D. Tilshunoslikka kirish. Darslik. – Buxoro: Durdona, 2021.–296 b.

Elektron adabiyotlar

23. www.ziyo.net
24. www.thinsan.com
25. www.uforum.uz
26. www.literature.uz

7. Fanning o'quv dasturi Buxoro davlat universiteti tomonidan ishlab chiqilgan va tasdiqlangan (BuxDU Ilmiy kengashining 2023-yil 29-avgustdagi 1-sonli bayonnomasi).

8. Fan/modul uchun mas'ullar:

- M.Q.Abuzalova – BuxDU o'zbek tilshunosligi va jurnalistika kafedrasini professori, filologiya fanlari doktori
- S.A.Nazarova – BuxDU o'zbek tilshunosligi va jurnalistika kafedrasini professori, filologiya fanlari nomzodi
- D.A.Yuldasheva – BuxDU o'zbek tilshunosligi va jurnalistika kafedrasini professori, pedagogika fanlari nomzodi

9. Mualliflar:

- A.R. Axmedov – BuxDU o'zbek tilshunosligi va jurnalistika kafedrasini dotsenti, filologiya fanlari nomzodi
- D.A.Abdullayeva – BuxDTI o'zbek tili va adabiyoti, rus tili, pedagogika va psixologiya kafedrasini dotsenti, filologiya fanlari nomzodi